

ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'373. 232

Г. І. Шаповал

ОСНОВНІ АСПЕКТИ НОМІНАЦІЇ ОСІБ У МАЛІЙ ПРОЗІ БОГДАНА ЛЕПКОГО

У статті охарактеризовано антропонімний простір новел та оповідань Богдана Лепкого. Визначено функціональне навантаження іменувань персонажів та їх структуру. Систематизовано літературно-художні антропоніми, що входять у тканину твору, з'ясовано специфіку їх побудови в системі художнього тексту.

Ключові слова: *апелятив, денотат, літературно-художній антропонім, номінація, онім.*

Літературно-художня антропоніміка або наука про іменування персонажів є досить молодою, проте плавно розширює коло своїх досліджень і дозволяє побачити, що часто автор не випадково підбирає для своїх героїв імена.

Останнім часом в українській ономастиці появився ряд праць, присвячених антропонімному простору художніх творів, а саме: «Літературно-художній антропонімікон П. Куліша: склад, джерела, функції» (О. Климчук), «Літературний антропонім: концепт та інтерпретація» (О. Горенко), «Літературно-художня антропонімія української драматургії XIX – XX ст.» (Н. Попович), «Онімна та апелятивна номінація особи в малій прозі Івана Франка» (О. Сколоздра), «Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах» (Н. Бияк), «Традиції та новаторство української літературно-художньої антропонімії посттоталітарної доби» (А. Вегеш) та безліч інших.

Процес створення не тільки слова, а і його комунікативного замінника в усіх тих випадках, коли слово не може бути утворене чи коли не зовсім задовольняє мету висловлювання називається номінацією [8, с. 22]. Це важливий етап авторської творчості, кінцевим результатом якого є представлення цілісного образу героя твору, утвореного шляхом гармонійної єдності власних назв.

Номінації осіб можуть позначати людину в усьому різноманітті її стосунків до інших людей, до предметів і речей навколишнього світу, до суспільства і його різних інститутів, до всіх сфер інтелектуальної і практичної діяльності людини з її психічними та фізичними ознаками [7, с. 75].

Традиційно виділяють апелятивну та ономастичну (пропріальну) номінації, бо іменуванню підлягають реалії різного порядку – безіменні і такі, що уже мають свої загальні назви [2, с. 113]. Письменник може вільно обирати іменування для позначення героїв художніх творів, проте, переважно, цей вибір не буває випадковим. Наділяючи персонажів певними іменами, автор вкладає в цю назву бажану емотивну оцінку для кращого вираження ідейно-естетичного задуму.

Мета статті – охарактеризувати функціональне навантаження літературно-художніх антропонімів та їх структурні особливості у малій прозі Богдана Лепкого. **Об'єктом** дослідження є найменування осіб у художніх текстах автора.

Специфіка творення літературно-художніх антропонімів у малій прозі Богдана Лепкого – знаменитого західноукраїнського поета, прозаїка, перекладача,

літературознавця, видавця, відомого не лише в Україні, а й за її межами – досить цікава. Оцінюючи доробок письменника, сучасник митця Павло Лисяк писав: «Богдан Лепкий – це людина, яка усе своє життя віддала беззастережній службі нашої національної ідеї, яка тому має для неї безсмертні заслуги, які вже перейшли до нашої історії і з її скрижалів ніколи вимазані не будуть. Власне творчій праці й заслугам таких наших передовиків, як Богдан Лепкий і йому подібних завдячуємо теперішній стан нашого національного розвитку, отже, форму і зміст сучасного українства» [6]. Духовна спадщина Богдана Лепкого – це гідна репрезентація себе як частини українського народу. Майстерно володіючи словом, автор будив патріотичні почуття в українському суспільстві, тим самим відіграв роль одного з ідеологів українського національно-визвольного руху ХХ століття [1, с. 32].

Актуальність роботи визначається потребою всебічного і ґрунтовного вивчення літературно-художньої антропонімії Богдана Лепкого як важливої ланки у розвитку нової української літературно-художньої антропонімії. Творчість письменника належить до найвищих взірців ономастичної майстерності.

Літературна спадщина у царині малої прози надзвичайно різноманітна, забарвлена яскравими та неповторними прикладами творення власних особових імен. Найактивніше автор користується однолексемною та дволексемною моделлю іменотворення (ім'я+прізвище, детермінатив+ім'я): *стара Дзьомбичка, дядько Онуфрій, доктор Русович, Плятонід Якимчук, Іларіон Кухта*. Відомо, що особові імена відображають колорит описуваної місцевості. Так автор, описуючи події, які відбуваються найчастіше на Львівщині та Закарпатті, для ще достовірнішої просторової та часової локалізації використовує апелюючи-діалектизми притаманні цим регіонам *газда, газдиня, єгомосць – «священик», сарака – «бідолаха»* та ін.

Одночасно існує ряд персонажів, які не мають онімної номінації. У таких випадках автор використовує замітники імен, які вносять додаткову характеристику персонажа, проте перш за все доповнюють інформацію, яка вже відома читачеві або достовірніше тлумачать авторське ставлення до певного героя новели. Переважно так стається, коли герой твору не належить до головних персонажів: *«Випровадив ся я за місто далеко, до бідного міщанина і мешкав разом із двома такими, як я, бідолахами»* [3, с. 148], *«Бачу газді, поважних, у святочному вбранню, і газдинь зажурених, мовби, з роду-віку радости не знали, бачу хлопців з калаталами, такими голосними, як вони самі, і дівчат до весняних квіток подібних»* [4, с. 29], *«В тім дворі жив пан в окулярах і пані з вічним кашлем»* [3, с. 157].

Відомо, що основною і притаманною усім літературно-художнім антропонімам функцією є номінативна, але такий вправний майстер слова, як Богдан Лепкий, не міг обмежитися лише нею, тому значна кількість антропонімів у тексті аналізованих творів є ще характеротворчими.

Імена, якими Богдан Лепкий називав своїх героїв, свідчать, що автор опирався на реальний західноукраїнський іменник того часу, у якому переважали імена грецького (*Григорій, Микола, Василь, Іларіон, Софія, Анастасія*) та давньоєврейського походження (*Іван, Петро, Марія, Ганна*). Рідше трапляються імена німецького та слов'янського походження.

У художніх текстах власні імена зустрічаються в офіційному варіанті (*Микола, Василь, Петро, Іван, Матвій, Онуфрій, Стефан, Софія*) або як усічені чи усічено-суфіксальні деривати (*Федько, Яцко, Казьо, Любчик, Манька, Гася, Гандзя, Настя, Ядвіня*). Автор залюбки вживає варіанти імен, які утворюють іменні гнізда: *Марія – Марійка, Маруня, Марина, Мариська; Мартин – Мартиночко, Мартинко, Мартинцуньо; Григорій – Гринько, Гринуньо* та ін.

Як вже відзначалось, найпоширенішою функцією, яку реалізують оніми в досліджуваних текстах автора, є характеристична. Вона, на думку Л. Белея, вказує на соціальну, національно-регіональну, часову й інформаційно-оцінну значущість онімів. Багато інформації про денотата закладено вже у самій власній назві. Переважно таким чином автор розкриває регіональний (*турпнецькі єтомосць*), національний (*москалі, товариші німців, євреї, турки і татари, японці*), віковий (*чотирнацятьлітня дівчина, десятилітня дівчина з двома ярими свічками, семилітний Тадзьо, п'ятилітня Андзя*), соціальний (*унтер, наймит, вїт, швець, бурсовий інструктор, геолог, муляр, присяжний, учитель радикал*), сімейний (*свояки, Настин батько, кума Танька, вдовиця Настя, дочка, невістка, син, зять, одиначка*) статус героя або дає вказівку на фізичні та розумові особливості денотата (*худоцава дівчина, хорий, німці, кривий Федорко, дурний пастушисько, весела дівчина, неврастеніки та аберати, самовбийники, душегубці*), використовуючи при цьому онімну та апелятивну номінацію осіб.

Для називання заміжньої жінки на теренах Західної України побутують андроніми із суфіксами *-иха, -ов(а), -ев(а)*. Такі літературно-художні антропоніми використовує і Богдан Лепкий у своїх творах для іменування не молодих поважних жінок – *Гончариха, Чаплиха, Скреготиха, Яциха, Грінчиха, Василюха, Стецева Палагна, Федькова Марина, Федорова* («Пора нам, синоньку, спочити – сказала стара Грінчиха. – Ти завтра маєш службу божу» [4, с. 44]).

Для називання старших жінок автор використовує апелятив *тета*: «Тето – озвалась Настя (всі старші, здавна знайомі жінки приходяться нам тетами), слухайте, тето, чи небіщика можна побачити?» [4, с. 275].

Велика кількість антропонімів дає змогу читачеві уже після першого прочитання визначити вікову категорію, до якої належить персонаж. Іменування типу *Тадзьо, Андзя, Ядвіня, Любчик, Гандзя, Гринько, Петрусь* є досить поширеними і характерними для антропонімікону села, в основному так названо дітей або селян із незначним соціальним статусом («Семилітний Тадзьо розпочав з п'ятилітньою Андзею справжню війну о крісло») [4, с. 232].

Для вираження експресивності автор вживає заміники імен з позитивною чи негативною семантикою (*синонько, єтомостик, мамуня, серденько, душечка, маленьке, крихонька, кумцю*) та емоційні звертання: «Голубко ти моя – примовляла Танька, закусуючи пекучий перець хлібом» [4, с. 274], «Моя душенько, чого ти нині така недобра?» [4, с. 234], «Ой ти, ти, мій старенький, мій добрий, мій послушний, мій мудрий – говорила примилуючись до нього дружина» [4, с. 238].

Богдан Лепкий активно користується експресивами, що стосуються назв осіб. Антропоніми із згрубіло-зневажливою характеристикою найчастіше характеризують денотата за особливою внутрішньою чи зовнішньою ознакою: *посіпаки, розбишаки, мудрагеля* («Незнайомий мені пан, годований як кабан великий, червоний і сапливий») [3, с. 113]. Відчутно переважають апелятиви із позитивною семантикою: *кумонька, мамуня, бідолахи, дідусь* («Старенький, добродушний чоловік, із дивною, незрозумілою усмішкою біля уст») [3, с. 116]. А головного героя оповідання «Гусій», неповнолітнього сільського хлопця, поіменовано лише здрібніло-пестливим іменем Гринуньо й іншої варіації цього імені в оповіданні автор не вживає. Ймовірно, Богдан Лепкий свідомо застосовує таку модель, як приклад глибокого співчуття до малолітнього хворого хлопця, який усе своє коротке життя боявся смерті, але наприкінці оповідання все-таки помирає: «Болячка» в уяві Гринуня, то було щось найстрашніше, що лишень може бути» [3, с. 37].

Зустрічаємо випадки вживання іменуваних з суфіксами пестливості чи згрубілості і для людей поважного віку для ілюстрації авторського ставлення до персонажа або зображення відносин між дійовими персонажами. І чим більший ступінь варіативності антропоніма, тим він яскравіший та емоційніший: *«Ой, не бий, Мартиночку, Мартинцю, Мартинцуню. Та то я, Федькова Марина, даруй життя»* [5, с. 428].

Для вираження особливої шанобливості автор вживає антропомоделі, де онім поєднується з часткою *пан, пані*: *пані добродійка, пан добродій, пані меценасова, поважні Пані та Панове*. Характерною ознакою шляхетських прізвищ є суфікс *-ськ(ий)*: *Вонсовська, Мамацькі, Галайські, Обтульські*. Іменування типу *пані Вонсовська, пан Коробкевич* властиві персонажам, що належали до вищих суспільних класів: *комісар від староства, Пан Коробкевич* [4, с. 231].

Поєднуючи детермінативи (*жінка й діти, вийти і заступці, священник та дяк, вечірничники і вечірничниці*) та вживаючи множинні форми іменуваних (*Мамацкі, Галайські, Обтульські, Віденці та віденки*), автор досягає лаконічного ефекту: *«Будуть Мамацькі, Галайські, Обтульські, сама сметанка, до котрої, розуміється, пані меценасова не була ласкава нас зачислити»* [4, с. 233].

Не можна стверджувати, що автор у доборі іменуваних для героїв керувався принципом випадковості. Так Настя з новели «Кара» є веселою, закоханою та добродушною дівчиною (*«Настя така весела, що парубки називали її «весною». Кудайшла, то співала»* [3, с. 135]). У перекладі з грецького ім'я Настя (від. Анастасія) перекладається як *«воскресіння»* [9, с. 33]. Проте зазіхнула на щасливе подружнє життя удовина дочка Мотря, і вона без крихти жалю зводить зі світу Настю, зачарувавши її. Бачимо, що тут автор до читача доносить те, що щирі, добродушні, справедливі і, основне, безкорисливі наміри мають воскресати, незалежно від того, які тортури стоять на перешкоді. Він ідеалізує жінку-весну, ніжну і тендітну, протиставляючи їй грубу та пихату Мотрю.

В оповіданні «Іван Медвідь» Богдан Лепкий для іменування однойменного головного персонажа вживає антропонім з прозорою мотивацією, в основі якого лежить апелятив *медвідь* – «хижий савець із неповоротким тілом». Аналогічно Іван є кульгавим та глухуватим: *Іван Медвідь, такий собі хлоп, як інші, тільки що кульгавий на одну ногу, сильно старий і лисий, як коліно. Та ще не дочував Медвідь на одне ухо, а як мав бути дощ, то на оба мало що чув. Ходячий барометр* [3, с. 158]. Крім основних варіантів імені Іван для творення різнобічного уявлення про героя, автор вживає заміники імен, до яких належать: *бунтар, господар, здитинілий дивак, старий, сусід, мудрагель, татуньо, дідусь*. Через образ Івана автор висловлює заклик до інтелектуалізації населення шляхом вивільнення із тенет влади і творення нової історії України, вільної та нескореної держави, бо лише тоді людина може бути щасливою: *«Люди – каже, мало не плаче – та я вам чужий, люди! Та я вам злого не хочу. Послухайте мене, зведіть у себе нові порядки, бо зійдемо нінащо. Цілий світ йде наперед», «Чи з них будуть такі туподумні хлібороби, така покірنا, робоча худобина? Не дай Боже!»* [3, с. 160–166].

В оповіданні «Під Великдень» Богдан Лепкий відкрито не симпатизує головній героїні через її схильність до вживання алкоголю, тому застосовує лише згрубіло-зневажливий конотативний варіант її імені Мариська: *«Беруть Мариську та й виносять з корчми»* [5, с. 442].

Гордовитий присяжний Каєтан Мрочко, герой оповідання «Для Брата», так названий автором не випадково. Мотиви номінації обґрунтовані уже на початку

оповідання: *«Мрочко то був великий чоловік. Вже саме ім'я Каєтан свідчило, що він не з простих хлопів. Його дід служив у дворі за гуманного, а прадід був органістом при костелі»* [5, с. 394].

Сільського пияка Микиту автор продумано називає Громом, адже мотивом надання прізвища стала відповідна шумна поведінка п'яниці: *«Микита Грім, перший в селі пияк, вертає з корчми і трафити до хати не може»* [5, с. 490].

Часто для іменування персонажа автор використовує прізвиська, подаючи відповідні характеристики героїв. Стах, персонаж оповідання «Глум», зображений автором чоловіком несповна розуму, який у селі носив труни з померлими до цвинтаря і мав прізвисько Дурний: *«На голові мав капелюх чорний, на руках рукавиці білі, а ноги босі. Дурний Стах»* [5, с. 431].

У малій прозі Богдана Лепкого добре відображені традиції та вірування селян. Звернімо увагу на те, який великий синонімічний ряд літературно-художніх антропонімів на позначення очільника церкви: *священик, пан отець, владика, піп, єгомость, отець духовний, ксьондз, місцевий парох*. Бачимо, що погляди селян Богдан Лепкий вдало вплітав у канву своїх текстів. Так, глибока релігійність мешканців Західної України відображена великою парадигматичною системою на позначення релігійних осіб: *Бог, Пан Біг, Пан Бог, Ісус, Христос, Ісус Христос, Йсус Христос, Син Божий, Господь Милосердний, Сус Христос, Мати Божя, Матінка свята, Матінка свята Почаївська, Матінка свята чудотворна Зарваницька, святий Микола, Юда та ін.*: *«Ідемо до того хлопця, що людей лічить і всяку всячину знає. То, говорять, Господь милосердний змилювався над грішними людьми та післав його, щоб нам радив: «Най, – каже Пан Біг, – бідний народ не марнується, най з голоду не гине»* [5, с. 471].

Багатостраждальними, як і Матінка Божя, є ряд жіночих персонажів, які носять ім'я Марія (від д.-євр. *Maryām* – бути гірким, чинити опір, заперечувати) [9, с. 140]. Персонажі також постають жертвовними, чистосердечними та добродішними. Так Марія, бідна сільська дівчина з оповідання «Для брата», йде у невідому дорогу на заробітки грошей, але не для себе, а для брата-студента, щоб він зміг розплатитись за квартиру і купити теплий одяг (*«Донька щосили втихомирювала маму. Казала, що праця то не сором, що як Бог допоможе, то колісь буде інакше. А тепер братові треба допомогти»* [5, с. 399]). Марія, героїня оповідання «Жертва», колишучи дитину співає сумну пісню: *«Ой біда ж мені на тій чужині, що мене муж б'є та не жалує...»* [5, с. 451], як відображення гіркої долі жінки, одруженої з нелюбом, бо коханий чоловік боявся суспільного несприйняття через його одруження з простою селянкою (хлопкою).

Богдан Лепкий прагне найдостовірніше відтворити картину описуваного ним часу, зберігши і передавши читачеві усі тонкощі та найменші характеротворчі деталі, при цьому нерідко додаючи свою авторську суб'єктивну оцінку: *«Міські люди належали до м'ясоїдних звірів». І нігті так стрижете, як шпони у вовків, або у яструбів»* [3, с. 108], *«Москаль до нас на кутю прийде, а ми до нього на паску. А на Зелені свята зійдуться цісари на границі і зроблять мир. Як було перше, так і зараз буде, тільки хрещеного народу багато убуде. Ой багато!...»* [5, с. 529], *«Багато Юдів, багато книжників і фарисеїв, розбійників і воїнів жорстоких»* [4, с. 450].

Отож, власні назви є одним із найважливіших елементів структурно-стилістичної та лексико-семантичної структури художнього тексту, створюючи при цьому особливий та неповторний стиль письменника. У малій прозі Богдана Лепкого відображено загальнонародний український антропонімікон початку ХХ ст. Проте кожен прояв авторського втручання в антропонімію тексту не є випадковим, і завданням читача є заглибитись в образ, для того, щоб зрозуміти найменші тонкощі, які

автор не подає відкрито, а для створення певного колориту пропонує читачеві відшукати самостійно.

Список використаної літератури

1. Богдан Лепкий: відомий і невідомий (1872—1941) [Текст] : бібліогр. покажч. – Т. : Підручники і посібники, 2012. – 240 с.
2. Бучко Д. Г. Принципи номінації і класифікація українських ойконімів / Д. Г. Бучко // Другий міжнародний конгрес українців: Доповіді і повідомлення. – Львів. – Мовознавство. – 22–28 серпня. – 1993. – С. 113–115.
3. Лепкий Б. Кара та ін. оповідання / Б. Лепкий. – Л., 1905. – 174 с.
4. Лепкий Б. Писання. Проза. Т. 2. / Б. Лепкий. – Київ-Ляйпціг: Українська Накладня. – 1922. – 485 с.
5. Лепкий Б. Твори в II томах. Том 1. / Б. Лепкий. – К.: Наукова думка, 1997. – 847 с.
6. Лисяк П. Богдан Лепкий як громадянин / П. Лисяк // Богдан Лепкий, 1972–1941: зб. у пошану пам'яті поета. – Краків; Л. : Укр. вид-во, 1943. – С. 43.
7. Павленко Л. П. Номінації осіб у літературно-мовному контексті середньовічної України / Л. П. Павленко // Язык и культура (5 международная научная конференция). – Т 3. – К.: Collegium, 1998. – С. 74–77.
8. Никитевич В. М. Основы номинативной деривации / В. М. Никитевич. – Минск : Вышэйшая школа, 1985. – 158 с.
9. Скрипник Л. Г. Власні імена людей: Словник-довідник. – 3 вид., випр. / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / За ред. В. М. Русанівського. – К.: Наук. думка, 2005. – 336 с.

Стаття надійшла до редакції 1.04.2015

G. I. Shapoval

THE MAIN ASPECTS OF THE NOMINATION OF PERSONS IN A SMALL PROSE BOHDAN LEPKY

The article deals with the peculiarities of the use of literary anthroponyms in the works of Bohdan Lepky. It is characterized by functional load of proper names of people and structural features of their use in small prose of the author. Systematic literary anthroponymy, characterized by their structure elucidated features of their construction in the system of literary text.

The aim of the study is to characterize the functional significance of literary anthroponyms and structural features of the use of proper names in Bohdan Lepky. Object of research is the personal names in the literary texts of the author. Proper names are one of the most important elements of structural-stylistic and lexical-semantic structure of the artistic text, creating a special and unique style of the writer. Bohdan Lepky strives to accurately reproduce the picture described, saving and giving the reader all the details and the slightest characteristic parts, but often adding the author's subjective assessment.

It is known that the main and inherent in all literary anthroponym function is nominative, but such a skillful master of words like Bohdan Lepky, could not be limited by it, so a large number of personal names in the text of the analyzed works is still characterized.

There are a number of characters who do not have onno-nomination. In such cases, the author uses substitutive names that help to add to the character sheet, but primarily complement the information already known to the reader or longer interpret the author's attitude towards a certain character of the novel.

Literary heritage in the field of small prose variety is painted with a vivid and unique examples of creating their own personal names. In a small prose Bohdan Lepky reflected a nationwide Ukrainian anthropomorph beginning of XX century. However, each manifestation of the author's intervention in the anthroponomy of the text is not random, and the task of the reader is even deeper analysis and classification of images, in order to understand the smallest details, which the author opens to the public and to create a certain flavor inviting the reader to find their own ones.

Key words: *appellative, literary anthroponym, nomination, denotation, onim.*